

Wallenberg ooperilaval. Miskolci ooperifestival

Balázs Csák / operaportal.hu 16.06.10

Erkki-Sven Tüüri ooperi „Wallenberg“ Ungari esietendusest. Intervjuu lavastaja Dmitri Bertmaniga.

Möödunud laupäeva (12.06.2010) õhtul nägi Miskolci ooperifestivali publik tõelist kurioosumit: Eesti Rahvusoper esitas Erkki-Sven Tüüri ooperit „Wallenberg“ (eelmisel päeval olime Eesti truppi juba näinud „La traviata“), see oli teose esmaettekannet Ungaris.

Alustuseks oleme rabatud, kui näeme ooperis lähiajaloo tuntud tegelasi. Imestame, kui Raoul Wallenbergi kehastab bariton, samas lepime sellega, et Philip II osa laulab laval bass või Anne Boleyni sopran. Harjume sellega, et vana ajaloo (loe: kõige hiljem 19. saj) tegelased elustuvad ka ooperilaval, kuid imestame, kui selleks on 20. sajandi ajalootegelane. Tegelane, kes on ajaliselt meile veel lähedal, kellega on isegi tehtud helisalvestis või keda võib juba filmideski näha.

Juba seepärast oli etenduse lavaletoomine helilooja Erkki-Sven Tüüri ja libretist Lutz Hübneri poolt julge ettevõtmine, sest lisaks puudutab see poliitiliselt hella teemat.

Lavastajat Dmitri Bertmani tunneb Miskolci ooperifestivali publik juba hästi. Tema nimega seostuvad meeldejäädavad etendused Miskolcis: Bellini „Norma“ (2005), Giordano „Siber“ (2006), Šostakovitši „Mtšenski maakonna leedi Macbeth“, Mussorgski „Boriss Godunov“ (2008), Bergi „Lulu“, Rimski-Korsakovi „Mozart ja Salieri“, Mozarti „Apollo ja Hyacinthus“ (2009).

Bertmani lavastused on värvikad ja vaatamängulised, kuid viimane ei tähenda kunagi odavat speaktaaklit, vaid selle taga on alati ka sõnum.

„Wallenberg“ koosneb üksteisega enam või vähem kokkusobivatest stseenidest ning jaguneb kaheks selgelt eristuvaks vaatuseks.

Esimeses osas näeme Wallenbergi lugu ehk lugu, mille faktid on meile teada. Rootsi diplomaadil palutakse minna Budapesti, et ta püüaks seal takistada juutide küüditamist. Järgmine stseen toimub ühes Budapesti raudteejaamas, Wallenberg üritab meeleheitlikult võimalikult paljudele juutidele hankida Rootsi passi.

Loomulikult jääb Bertman siingi iseendaks – Wallenbergile lootusi panevad kolm naisdiplomaati ilmuvad Prantsuse parukates ja kriiskavates värvides ning kokkuvarisemiseni täislaotud Rootsi laua taga annavad nad naiivsele, kohmakale ja prille kandvale Wallenbergile ülesande.

Juudid ja Wallenberg on muide valges, natsid aga mustas – vahest ehk targutlev sõnum heast ja kurjast, kuid stseenide viimistlus ja näitlemise-laulmise sooritus korvavad selle.

Juudid ja Wallenberg on muide valges, natsid aga mustas – vahest ehk targutlev sõnum heast ja kurjast, kuid stseenide viimistlus ja näitlemise-laulmise sooritus korvavad selle.

Eichmanni küünilist, agressiivset ja kalkuleerivalt halastamatut rolli mängib ja laulab suurepäraselt bariton Jassi Zahharov. Wallenbergi ja Eichmanni stseen on õovatekitav – Wallenberg püüab äratada Saksa ohvitseris inimlikkust, too aga vastab, et tal on kohustus, ülesanne, numbrid on vaja kokku saada, ning küsib siis küüniliselt vastu, et kui Wallenberg sada tuhat juuti ära päästab, tema, Eichmann aga kolmsada tuhat surma saadab, kes on siis „edukam”.

Jahmatav on ka Wallenbergi ja Naise stseen, kus naine annab oma Rootsi passi tagasi – pigem läheb ta oma lähedaste järel surma.

Teine vaatus on radikaalselt erinev. Alguses oleme Gulagis, laval domineerivad punased värvid, trelide taga näeme venelaste poolt vangistatud Wallenbergi – süüdistatuna ameeriklaste kasuks salakuulamises, ent siin ei ole me enam

ajalooliselt tõeste sündmuste tunnistajaks. Seegi pole üheselt mõistetav, kas Wallenberg tõesti veel üldse elab. Parukates, grimeeritud nägudega Vene ohvitseridki annavad sellele vaid kahemõttelisi vastuseid. Ehkki täiesti muserdatud ja murtud Wallenberg on laval ja laulab, on üha rohkem juttu tema surma järgsetest sündmustest. Sellest, kuidas tema nime hakati ära kasutama, kuidas sellest sai kaubamärk ja äri. Lavale ilmub Elvis Presley rõivastuses Wallenbergi imiteerija, seejärel muutub lugu Wallenbergi tsirkuse-stseeniga täiesti kummaliseks ja parodeerivaks. Kirev virr-varr piilupart Donaldi ja Miki-Hiirega, lavale astub isegi valges kauboikübaras Ronald Reagan, kes kuulutab Wallenbergi Ameerika Ühendriikide aukodanikuks. Groteskne stseen sellest, kuidas kümneid tuhandeid juute päästnud Wallenberg, kellest me ei tea sedagi, millal ja kus ta suri, muutus postuumseks „staariks”, müügivahendiks ... „Groteskne” viitab loomulikult kaudselt irrealsele ja mõistetamatuks holokaustile, juutide (Eichmanni sõnul „statistika”) hävitamisele.

Eichmann hukatakse laval (juudid mässivad ta toorarulli ja lükkavad ta alla). Õõvastav on näha, kuidas ta siiski veel paistab rahulolev – ta „saavutas oma eesmärgi”...

Sihilikult kitsilikule stseenile järgneb ooperi lõppvaatuses uus pööre ja väärikas lõpp. Wallenberg ilmub alasti tantsijana, kes joogi kombel keha väänates jääb Kristuse poosis „ristilöödnuna” lavale lamama; tema ümber istuvad juudid, küünlad käes.

Muusika kõlab kaasaegselt, kuid ka „keskmise” kuulaja jaoks vastuvõetavalt. Muidugi dikteerib juba loo olemus tööga, et partituur ei saa toetuda kütkestavatele viisidele ja kaunitele harmooniatele. Tohtu roll on löökriistadel (helilooja Erkki-Sven Tüür muide õppis omal ajal löökpille ning oli aastaid populaarse rokkansambli eesotsas). Üksteisega põimunud stseenidest koosnevas teoses ei kuule me mõistagi aariaid, duette ja ansambleid nende klassikalisel tähenduses. Solistidele paneb see nii lauljate kui näitlejatena tohtu vastutuse. Wallenbergi mängiv bariton Rauno Elp tegi hiilgava soorituse. Ka Eichmanni kehastav bass Priit Volmer oli erakordselt veenev. Tingimata peab esile tõstma ka võrdlemisi põgusad, kuid rasked rollid lavale astunud Aile Asszonyi-Brauni (kes laulis eelmisel õhtul „La traviata” Viloettat!). Ka väiksemad rollid olid rasked, eraldi peab kiitma kolme diplomaadi, Helen Lokuta, Annaliisa Pillaku ja Juuli Lille esitust.

veneiate pooit vangistatud vvaillenbergi – suudistatuna armeenkiaste kasuks salakuuliatimises, emt siin ei ole me etiani

ajalooliselt tõeste sündmuste tunnistajaks. Seegi pole üheselt mõistetav, kas Wallenberg tõesti veel üldse elab. Parukates, grimeeritud nägudega Vene ohvitseridki annavad sellele vaid kahemõttelisi vastuseid. Ehkki täiesti muserdatud ja murtud Wallenberg on laval ja laulab, on üha rohkem juttu tema surma järgsetest sündmustest. Sellest, kuidas tema nime hakati ära kasutama, kuidas sellest sai kaubamärk ja äri. Lavale ilmub Elvis Presley rõivastuses Wallenbergi imiteerija, seejärel muutub lugu Wallenbergi tsirkuse-stseeniga täiesti kummaliseks ja parodeerivaks. Kirev virr-varr piilupart Donaldi ja Miki-Hiirega, lavale astub isegi valges kauboikübaras Ronald Reagan, kes kuulutab Wallenbergi Ameerika Ühendriikide aukodanikuks. Groteskne stseen sellest, kuidas kümneid tuhandeid juute päästnud Wallenberg, kellest me ei tea sedagi, millal ja kus ta suri, muutus postuumseks „staariks”, müügivahendiks ... „Groteskne” viitab loomulikult kaudselt irreaalsele ja mõistetamatule holokaustile, juutide (Eichmanni sõnul „statistika”) hävitamisele.

Eichmann hukatakse laval (juudid mässivad ta toorarulli ja lükkavad ta alla). Õõvastav on näha, kuidas ta siiski veel paistab rahulolev – ta „saavutas omja eesmärgi”...

Sihilikult kitsilikule stseenile järgneb ooperi lõppvaatuses uus pööre ja väärikas lõpp. Wallenberg ilmub alasti tantsijana, kes joogi kombel keha väänates jääb Kristuse poosis „ristilööduna” lavale lamama; tema ümber istuvad juudid, küünlad käes.

Muusika kõlab kaasaegselt, kuid ka „keskmise” kuulaja jaoks vastuvõetavalt. Muidugi dikteerib juba loo olemus tõiga, et partituur ei saa toetuda kütkestavatele viisidele ja kaunitele harmooniatele. Tohtu roll on löökriistadel (helilooja Erkki-Sven Tüür muide õppis omal ajal löökpile ning oli aastaid populaarse rokkansambli eesotsas). Üksteisega põimunud stseenidest koosnevas teoses ei kuule me mõistagi aariaid, duette ja ansambleid nende klassikalises tähenduses. Solistidele paneb see nii lauljate kui näitlejatena tohtu vastutuse. Wallenbergi mängiv bariton Rauno Elp tegi hiilgava soorituse. Ka Eichmanni kehastav bass Priit Volmer oli erakordselt veenev. Tingimata peab esile tõstma ka võrdlemisi põgusad, kuid raskes rollis lavale astunud Aile Asszonyi-Brauni (kes laulis eelmisel õhtul „La traviatas” Viloettat!). Ka väiksemad rollid olid rasked, eraldi peab kiitma kolme diplomaadi, Helen Lokuta, Annaliisa Pillaku ja Juuli Lille esitust.

Erakordselt mõjuv lavakujundus tõstab lisaks idee autorile ja lavastajale esile ka Ene-Liis Semperi töö. Kostüümide kõrval ei domineerinud niivõrd lavarekvisiidid, vaid pigem valgusefektid.

Risto Joosti dirigeerimisel mängiv orkester tundus enesekindel (ooperit on mängitud kolm aastat), kuid tunnistan, et esimest korda kuuldud ja lisaks kaasaegse teose puhul ei oska ma sellele õiget hinnangut anda. Orkester ja dirigent asusid muide kulisside taga ega olnud publikule nähtavad.

Väga kahju, et saali tagumised read tühjaks jäid, sest tegemist oli harukordse teatri- ja muusikasündmusega.

*****

Pärast etendust vestlesime lavastaja ning Moskva ooperiteatri Helikon direktori Dmitri Bertmaniga.

Etenduse ajal ei näinud me dirigenti ega orkestrit, nad asusid kulisside taga. Kas see käib etenduse juurde või

Pärast etendust vestlesime lavastaja ning Moskva ooperiteatri Helikon direktori Dmitri Bertmaniga.

Etenduse ajal ei näinud me dirigenti ega orkestrit, nad asusid kulisside taga. Kas see käib etenduse juurde või tingis selle lava suurus?

See käib etenduse juurde ja ma pean seda oluliseks. Selline traditsioon sai alguse Wagnerist, kelle arvates on orkestriauk alati takistuseks ja rikub teatrielamuse.

Kas dirigent jälgis laval asuvaid lauljaid ekraanilt?

Jah.

„Wallenbergi” esitati esimest korda Dortmundi Ooperis 2001. aastal. Teie lavastus esietendus 2007. aastal Tallinnas. Millal nägite teost esimest korda ja miks otsustasite, et tahate seda lavastada?

Kõigepealt lugesin ma stsenaariumit, tükki soovitas Eesti Rahvusooper. Kui olin selle läbi lugenud, sain lausa šoki. See on väga raske materjal, ka dramaturgia seisukohast. Seejärel vaatasin ka Dortmundi Ooperi lavastuse lindistust ja pidasin seda väga igavaks. See oli liiga konkreetne, näidati fašismi, koonduslaagrit, krematooriumit. Pettusin, kuid teadsin, et muusika ja teos on fantastiline ning unikaalne. Lõpuks otsustasin, et toon selle lavale, kuid alustan nullist, lähenen kõigele uuest vaatepunktist. Palusin heliloojal ka natuke muusikat muuta, seejärel usaldas ta kogu asja täielikult minu hoolde.

Kas vastab tõele lugu, et 2007. aasta aprillis, pärast seda kui Tallinnas teisedati sovetlik sõjamälestusmärk, keelasid Vene võimud teil Eestisse sõita?

Jah, sain osa võtta alles 1. juuni esietendusest. Ettevalmistuste käigus suhtlesin trupiga interneti teel...

Kuidas sõnastaksite groteskse Wallenbergi tsirkusestseeni sõnumi?

See on sajandi tsirkus. Absurdne tänapäevamaailm. Matrjoškadest, Miki-Hiirest ja ka Wallenbergist sai kaubaartikkel ja äri.

Miks saadab etendust Tallinnas selline publikumenu? Seda ei saa just paljude kaasaegsete teoste kohta öelda...

Nagu rõhutasin, on see dramaturgia seisukohast suurepäraselt kirjutatud. Muusikas aga – kuigi sellel on modernne kõla – domineerib pigem tonaalsus, ent siiski saadavad seda mitmesugused modulatsioonid. Tegemist on väga väljendusriikka ja emotsionaalse muusikaga, see on väga „teatraalne”. See ei sarnane nende kaasaegsete heliloojate teostele, kes kirjutavad ainult matemaatilistel alustel. „Wallenberg” ei ole arvutimuusika, mis on tänapäeval kahjuks väga moodne.